

עידן המועדים

הלכות ראש-השנה ויום-הכיפורים (תשפ"ב)

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים סליט"א (02-5324067)

תפילות ראש-השנה

ה. שמחה – התפילות בראש-השנה תהיינה בשמחה ובטוב לבב ומתוך כוונה גדולה, כי בטוחים אנחנו בישועת ה' שיכתבנו ויחתמנו לחיים טובים. ולא כאותם שמביאים את עצמם לידי בכי, שהרי ראש-השנה הוא יום שמחה, וכמו שנאמר: "וְשִׂמְחַתְּ בְּחֻגְךָ", ונאמר: "תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם הַחֲגֻגוֹ"⁽¹⁹⁾. אבל אם מתעורר לבכיה מחמת התרגשותו ודביקותו בתפילה, אין בזה מניעה ⁽²⁰⁾.

ט. שליח-ציבור – ידקדקו לחזר אחרי שליח-ציבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא ^(ועיי' שו"ע נגד, ד, ה), ושיהיה נשוי ובן שלושים ומעלה. מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל ^(רמ"א תקפ"א, א). והעוזרים ומסייעים לשליח-ציבור שאינו הגון, כאילו גוזלים טוב מן הקהל ועתידים ליתן את הדין ^(מ"ב, י).

י. עליזה לתורח – ראוי להשתדל לעלות לתורה בימים נוראים ^(מ"ב תקפ"ד, ח).

מנהגי ראש-השנה

יא. זחירות מכעס – יזהר האדם מאוד שלא יבוא לידי כעס בראש-השנה, כי מלבד חומרת איסור כעס בכל זמן, הרי כשכועס בראש-השנה הוא סימן לא טוב. ולכן, אם בא מבית-כנסת וראה שהשולחן אינו ערוך, לא יכעס ולא יקפיד אפילו בליבו. והאשה תהיה זריזה לסדר את כל הענינים קודם שיבוא בעלה, וגם זה יהיה לסימן טוב ^(בא"ח נצבים, ו; מ"ב תקפ"ג, ה).

יב. קידוש וזביעת חפת – עושים קידוש כפי שמופיע במחזור. ונוהגים לאחר הבציעה לטבול את הפת במלח ג' פעמים ואחר כך בסוכר ^{(או בדבש) (כה"ח תקפ"ג, ד. ועיי' בא"ח וילך, ד וחזו"ע רנב)}.

יג. סימנים – מנהג ישראל להביא על השולחן בשני הלילות של ראש-השנה מיני פירות וירקות שיש בהם רמז לסימן טוב לכל ימות השנה, ומביאים: תמרים, רימונים, תפוח בסוכר או דבש, רוביא ^(לוביא), כרתי ^(לוף), סילקא ^(עלי תרד), ולא לפת אדום הנקרא סלק ^{(צ"צ) ודלעת} ^(עיי' שו"ע תקפ"ג, א). ויש נוהגים לאכול מראש כבש ^(עיי' שו"ע שם, ב) או איל ^{(ויזהרו לקנותם עם הכשר מהורר בלבד. ובמוח מצויות לעתים תולעים, ויש לבודקו (בדיקת החזון הכלכה ב, 624), ואם אין לו ראש כבש, יקח ראש של בהמה או של עוף (מ"ב שם, ד; צח.) - ויש שנמנעים מלאכול דג בראש-השנה (כי הוא מלשון דאגה), ויש נוהגים להקפיד להביא דגים בראש-השנה ואומרים שנפרה ונרבה כדגים ק. ועיי' מ"ב שם, ה) (וגם בהם צריך זהירות מתולעים).}

והמנהג הנכון הוא להביאם לאחר שנטל ידיו וברך "המוציא" ואכל כזית מן הפת. ומברכים תחילה על התמרים "בורא פרי העץ" ומכוונים לפטור את שאר פירות העץ, טועמים מן התמר, ואחר-כך אומרים את נוסח ה"יהי רצון" כפי שמופיע במחזורים, ואוכלים את התמר, וכן ינהג ביתר הסימנים ^{(בא"ח נצבים, ד; צג) (ויזהר שלא יברך ברכת "בורא פרי האדמה" על מיני ירקות מבושלים כמו רוביא, דלעת או ברכת "שהכל" על ראש כבש, אפילו אם אינו אוכלם עם הפת). - ורשאים בני הבית לברך בעצמם ברכת "בורא פרי העץ", ואינם חייבים לצאת ידי חובה דוקא בברכתו של בעל הבית ^{(אפילו אם ענו אחריו "אמן") (צח)}.}

יד. חסעודא – אוכלים ושותים ושמחים בראש-השנה ^(שו"ע תקפ"ג, א), שאף על פי שהוא יום דין, מכל מקום שייכת בו מצות "וְשִׂמְחַתְּ

מנהגי ערב ראש-השנה

א. תפילה, שופר, חזרת נדרים – בתפילת שחרית בערב ראש-השנה אין אומרים וידוי ונפילת אפיים ^{(שו"ע תקפ"א, ג) [ובסליחות, אם התחילו באמירתן קודם עלות השחר, וארע שהגיעו לידוי ונפילת אפיים קודם הנץ החמה, יש לאומרם (עיי' מ"ב שם, כג; מו"ק)]. ואין תוקעים בשופר בערב ראש-השנה (רמ"א שם) (גם לא בלילה שלפניו (בא"ח, ש"א נצבים, ב; כה"ח, שם, עו), ואפילו בבית. ואם צריך להתלמד, יתקע בחדר סגור (בא"ח שם; מ"ב שם, כד; כה"ח שם)), ונוהגים לעשות חזרת נדרים ^(כה"ח שם, צט).}

ב. תשובה – בערב ראש-השנה ישים כל אדם על ליבו לשוב בתשובה, ובפרט מעבירות שבין אדם לחבירו, ולא ימתין עד ערב יום-הכיפורים לבקש מחילה מחבירו, אלא יקדים עצמו למצוה, וכל היום יעסוק בתורה ובמצוות ^(חיי אדם קלח, ה).

ג. טבילה, תענית, צדקה – יש נוהגים לטבול במקוה טהרה ^(רמ"א תקפ"א, ד; בא"ח שם ג), ויש נוהגים להתענות ^(שו"ע שם, ב ועיי' תקפ"ג, ב), ויש נוהגים ללכת לבית הקברות ולהרבות שם בתחניות ^(רמ"א תקפ"א, ד; בא"ח ש"א עקב, טו ונצבים, ב), משום שבית-הקברות הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפילה מתקבלת שם יותר ^{(מ"ב שם, כז) [ואם לא היה בבית הקברות ל' יום, צריך לברך "ברכת אשר יצר אתכם בדין", בשם ומלכות (שו"ע רכז, יב)], ונותנים צדקה לעניים (רמ"א שם)}.

ד. תספורת וביגוד – מנהג ישראל להסתפר בערב ראש-השנה, ולובשים בגדים נאים לכבוד יום-טוב, להראות שאנו שמחים ובטוחים בחסדי ה' שיוציא לאור משפטינו לחיים טובים ולשלום ^(עיי' שו"ע תקפ"א, ד).

ה. לימוד חתפילח – ראוי לכל אדם לתת את ליבו קודם ראש-השנה, לעבור על סדר התפילה והפיוטים וללמוד פירושם כדי שיהיו שגורים בפיו, וילמד זאת גם לבניו ^(מטה אפרים תקפ"א, נח).

ו. תפילת מנחה – יזהר האדם בתפילת מנחה של ערב ראש-השנה להתפללה במתינות ובכוונה, מפני שהיא התפילה האחרונה של השנה ^(בן איש חי נצבים, ב).

ז. חזלקת נרות – מדליקים נרות לכבוד ראש-השנה ^(שעה 6:41), ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב" ^{(שו"ע רס"ג, ה; תקיד, יא) [המדליקים בלילה קודם הקידוש, יש להם על מה שיסמוכו (יחיד א, כח; חזו"ע י"ט, שו"ק)]. ונכון שהנשים לא תברכה ברכת "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות, ותצאנה ידי חובה בברכת "שהחיינו" שמברכים בקידוש ^(ס"ב). - ויש להכין נר נשמה, כדי שיוכלו להדליק באמצעותו את הנרות ביום השני [וכן המשתמשים ב'פתיל-צף', טוב שיכינו אותו מבעוד-יום (ילקו"י י"ט, תקו), אך מעיקר הדין מותר להשחילו גם ביום-טוב (קידוש"ע חזו"ע, שבת ע, ו; שש"כ יג, כד; שבט הלוי ט, קכח; ילקו"י שם ועוד), אבל אם החור סתום או שצריך להרחיבו, אין להשחילו בו הפתילה (שש"כ שם; ילקו"י שם ותק"א ד"ה והנה). וכשמכין הנרות להדלקה ביום השני, נכון לתחילה שלא להוציא הפתילות הישנות בידי ע"י מזלג וכדומה, והרוצה להחמיר יכין שתי מערכות הדלקה, אחת לשבת ואחת ליום-טוב (ילקו"י, תקיב)].}

* הבהרה: סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, ימים נוראים. שו"ע-שולחן ערוך. מ"ב-משנה ברורה. כה"ח=כף החיים.

ואשה שכבר נהגה כן, צריכה להמשיך במנהגה, או שתעשה התרת נדרים (בא"ח נצבים, יז; חזו"ע קל).]

כא. קטנים – קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים ממצות שופר, ואם הגיעו לגיל חינוך, מצוה לחנכם במצוה זו. ומכל מקום אין להביא לבית-הכנסת ילדים קטנים ביותר הגורמים להפרעות ומסחים את דעת הציבור מהתפילה ומשמיעת קול השופר כראוי (קיצור שלי"ה, הובא בקמח סולת עמ' תא סני"ג; מ"ב תקפ"ט, טז).

כב. התוקע – התוקע צריך להיות בקי בהלכות ובסדר תקיעות השופר, כמה אורכן (ש"ע תקצ"ג, ג ומ"ב טו) והנשימות שביניהן (ש"ע שם, ט-ה ומ"ב טז וכא), גם לפעמים נופלת טעות בתקיעה, וצריך לדעת כיצד לנהוג אם להמשיך בתקיעות או לחזור לראש הסדר (ע"י ש"ע שם, ו ואילך; מ"ב תקפ"ה, יח). וראוי שרב בית-הכנסת או תלמיד חכם אחר יבדוק את התוקע לפני ראש-השנה כיצד הוא תוקע, כי לא כל היודע לתקוע בשופר יכול להוציא את הרבים ידי חובתם. וצריך שְׂיַדַע לכוין להוציא את הציבור ידי חובתם, שאם לא כן, לא יצאו ידי חובה (ש"ע תקפ"ט, ח; מ"ב תקפ"ה, ג).

וראוי שהתוקע יהיה צדיק והגון, ובלבד שלא תהא מחלוקת בדבר (מ"ב שם). ומי שיודעים בו שאינו מתפלל כל השנה, ורק בראש-השנה ויום-הכיפורים בא לבית-הכנסת, חלילה להניחו לתקוע ולהעלות זכרונו על ידו (נהר מצרים ר"ה, ג מהברכ"י תקפ"א, יב). כל שכן אם מגלח זקנו בתער וכדומה (נהר מצרים שם, טז). ויש אומרים שמעלת התוקע חשובה יותר מן השליח-ציבור (שופר בציון ה, ז).

תשליך

כג. תשליך – נוהגים ביום הראשון של ראש-השנה, אחרי תפילת מנחה, ללכת אל הים, נהר, מעיין או באר מים חיים ולומר שם "תשליך" באמירת פסוקי "מי אל כמוך" וגו' (שער הכוונות צ: ורמ"א תקפ"ג, ב), ובעת האמירה מנערים את שולי הבגד העליון (כה"ח שם, ל). ונקרא בשם "תשליך" על פי הפסוק (מ"כ ז, יט): "וְתִשְׁלֹךְ בַּמַּצְלוֹת יָם כָּל חַטָּאוֹתֶיךָ". ואם אין אפשרות להגיע למקור מים, אפשר למלא קערה עם מים ולאומרו בבית-הכנסת או בבית. [ומי שלא אמר תשליך בראש-השנה, יכול לאומרו במשך כל עשרת ימי תשובה (נפשי גבריאל סט, טז)].

כד. נשים וקטנים – נשים וקטנים אינם חייבים בסדר אמירת תשליך (נפ"ג שם, ח), אך רשאים לאומרו, ובלבד שהנשים תקפדנה על גדרי הצניעות בלבושן ובהתנהגותן, ושלא תתערבנה בין האנשים.

יום שני של ראש-השנה

כה. חזלקת נרות – מדליקים נרות לכבוד היום השני, ויש להעביר אש מנר שהודלק מערב החג (ע"י ש"ע תקב, א ומ"ב טז), ומברכים: "ברוך... אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב". ומן הדין מותר להדליק הנרות לעת ערב סמוך לחשיכה (קפ"ג) ועדיף יותר להכין ולהדליק הנרות רק בצאת-הכוכבים (שעה 7:17) [אלא אם כן מקדש מבעוד יום] (ע"י בא"ח ש"א במדבר, ב ושש"כ מד, ג). ובסיום ההדלקה תזהר שלא לכבות הגפרור אלא תניחנו שיכבה מאליו (ע"י ש"ע תקיד, א).

כו. תיקון חנרות – המדליקים נרות שעוה יזהרו שלא לחמם ביום-טוב את תחתית הנר באש על מנת להדביקו בפמוט, מחשש מירוח (מ"ב תקיד, יח; כה"ח שם, מא). ואם הפמוט סתום משעוה מותר לנקותו על ידי סכין (כה"ח שם), אבל לאחר שהסיר השעוה אסור לטלטלה (שש"כ יג, מג מד, י), והעצה הטובה ביותר עבורם היא להשתמש ב"נרוניות".

כז. פרי חדש – בקידוש ליל שני של ראש-השנה, טוב להניח לפניו פרי חדש, כדי לברך גם "שהחיינו" בקידוש. ואם אין לו פרי חדש, אף על פי כן יברך "שהחיינו" (ש"ע תר, ב; בא"ח נצבים, ח; קט"ג).

* **צום גדליה** – בג' תשרי, נהרג גדליה בן אחיקם, שהיה ראש בית ישראל אחר חורבן בית ראשון, וכבתה גחלת ישראל הנשארה

בְּחַגְגְךָ (מ"ב, א), ומכל מקום לא יאכל כל שובעו, למען לא יקל ראשו, ותהיה יראת ה' על פניו (ש"ע שם). ואין ראוי לעשות "על האש" בראש-השנה, גם אם מעביר מאש דלוקה וכו'.

כח. מאכל חמוץ/חריף – יש נוהגים שלא לאכול מאכלים חמוצים, וכן יש נמנעים מאכילת דברים חריפים (צצ). ויש אומרים שאם מערב דברים חמוצים בתבשיל או במשקה באופן שאינו הופכם לחמוצים, אלא רק נותן בהם טעם טוב, אין חשש כלל (פסקי תשובות ו, רה הערה 30. וכן שמעתי משם הגר"צ אבא שאול זצ"ל), והוא הדין אם מתענג באכילת חריף או חמוץ (ילקו"י, ער ד"ה וכ"ז).

כט. ניצול הזמן/תהילים – יזהר בראש-השנה שלא ידבר דברים בטלים, וינצל את הזמן ללימוד תורה להרבות בזכויות ומליצי יושר, ועל ידי כך מעורר גם את המלאך שלו למעלה להתפלל עליו, מה שאין כן כשהוא יושב בטל (כף החיים תקפ"ג, לז), וכל שכן שאין לעסוק בשיחה בטלה וקריאת עיתונים. ויש נוהגים לקרוא את כל ספר התהילים בכל יום מימי ראש-השנה, שמנין המזמורים ביחד הוא מנין כפ"ר (כה"ח שם, לח; קפ"ה).

ל. שינח – מנהג טוב שלא לישן ביום ראש-השנה (רמ"א תקפ"ג, ב), ואם ראשו כבד עליו, יישן מעט אחרי חצות היום (בא"ח נצבים, יא). ומכל מקום, ההקפדה היא במי שאינו מתחשב בקדושת היום, והולך לישון ללא כל סיבה מוצדקת, אבל כשהלך לישון בלילה ואינו מתעורר משינתו בעמוד השחר אלא לאחר מכן, אין בכך זלזול בראש-השנה (הליכות שלמה, כ; חזו"ע תקפ"ג, ורבים נוהגים להתפלל בראש-השנה עם הנץ החמה, ותבוא עליהם ברכה).

* **חננה מיום א' של ראש-השנה ליום ב'** – אסור לעשות הכנות מיום הראשון של ראש-השנה ליום השני (ש"ע תק"ג, א ומ"ב טז), עד לאחר צאת-הכוכבים [ואז אין צריך לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש"]. ולכן, אסור לבשל, להדיח כלים ולערוך השולחן ביום הראשון לכבוד היום השני. ומכל מקום אם מדיח הכלים או מסדר הבית כדי שיהיה נאה ומסודר לכבוד היום הראשון עצמו, מותר (מ"ב שם, יט). ומותר להוציא ביום הראשון אוכל מהמקרר על מנת שיפשיר ויהיה מוכן לכבוד היום השני, ואין זה בכלל הכנה (חזו"ע שבת ב, תמז). ומותר להניחו על הפלאטה בעודה כבויה, אף שתידלק כעבור זמן (מרח הגרע"י זצ"ל בכת"י בייחד המאיר' גליון 200 עמ' 526). – והמחליף בגדים ליום השני, לא ילבשם ביום הראשון סמוך לחשיכה, משום שנראה כמכין, אלא ילבשם מבעוד יום ויכוין שלובשם גם לכבוד היום, או שילבשם לאחר כניסת היום השני (ע"י כה"ח תקפ"ט, כג).

מצות שופר

יה. חמיצוה זמנא – מצות עשה מן התורה על כל אחד מישראל לשמוע קול שופר בראש-השנה, שנאמר (במדבר כט, א): "יום תרועה יהיה לכם". וכתב רבינו הרמב"ם (תשובה ג, ד): אף על פי שתקיעת שופר בראש-השנה היא גזירת הכתוב, רמז יש בה: עורו וישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, חפשו במעשיכם וחיזרו בתשובה, ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. עכ"ל. – קודם התקיעה בשופר, מברכים: "ברוך וכו' לשמוע קול שופר" (ש"ע תקפ"ה, ב). וכל היום כשר לתקיעת שופר, החל מהנץ החמה ועד השקיעה, שנאמר "יום" תרועה (ש"ע תקפ"א, א ומ"ב ב).

יט. חפסק – אסור להפסיק כלל בדיבור בין הברכה לתקיעת השופר. ואם סח שלא מענין השופר והתקיעות - צריך לחזור ולברך. וכן אסור להפסיק בדיבור בין סדר תשר"ת לתשר"ת, ובין תשר"ת לתר"ת. ואיסור זה חל גם על התוקע וגם על קהל השומעים. וכמו כן אין להתוודות בפיו בין סדר לסדר (כפי שמופיע בכמה מחזורים), אלא די בכך שבאותה שעה יהרהר בתשובה בליבו (קל"ה). ואפילו בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אין לדבר אלא מענין התפילות והתקיעות (ואם הוצרך להתפנות, יכול לברך ברכת "אשר יצר" (קל"ה).

כ. נשים – נשים פטורות ממצות שופר, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמה (ש"ע תקפ"ט, ג ו). ומכל מקום, הנוהגת לשמוע קול שופר, יפה עושה, ויש לה שכר מצוה (מ"ב שם, ח) [ותאמר שעושה כן "בלי נדר".

לברך "שהחיינו" ב"כל נדר" יחד עם החזן (שעה"צ תרי"ט, ז). – ויש להכין נר נשמה עבור ההבדלה במוצאי הצום (ראה להלן בסעיף יט).

יום-הכיפורים

ה. חמשה עיניוים – יום-הכיפורים אסור בעשיית מלאכה, ובחמשה עיניוים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המטה. וכל האיסורים חלים כבר מהלילה (ש"ע תרי"א, א), ועל עשיית מלאכה ואכילה ושתייה, חייב כרת.

ט. צום/מעוברות ומניקות – הכל חייבים להתענות ביום-הכיפורים, ואף נשים מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות את הצום (ש"ע תרי"ז, א), אפילו בחודש התשיעי להריון (רפ"ג), אלא אם כן יש בעיות בהריון (דימום, כאבים והתכווצויות, הפלות חוזרות ועוד), שאז יש להוועץ עם רופא ורב כיצד לנהוג (ע"י שם ורצה).

י. חולץ – חולה שיש בו סכנה, אסור לו לצום, פן יכבד חוליו ויבוא לידי סכנה, אפילו אם החולה אומר שאינו צריך לאכול, אין לו להתענות. ובמקום חשש סכנה, אסור לו להחמיר על עצמו ולהתענות, שהרי נאמר (ויקרא י"ח, ה): "וְחַי בְּהֶם" - ולא שימות בהם (יומא פ"ה), ומקיים מצוה באכילתו. ולצערנו, ישנם אנשים שצמים בניגוד לדעתם של הרופאים והרבנים, ומסכנים את עצמם, ועבירה היא בידם. לפיכך כל חולה צריך לפנות לרופא המטפל שלו (וישנה עדיפות לרופא ירא שמים (ע"י באה"ל ר"ס תרי"ח)), שיחווה דעתו אם הצום עלול לגרום לו סכנה, ולאחר מכן יתייעץ עם רב מורה הוראה שיחווה דעתו מבחינה הלכתית כיצד עליו לנהוג.

להלן פירוט קבוצות מחלות, בהן יתכן שהצום יביא לידי סכנה, ויש להתייעץ עם רופא (וב: 1) מחלות זיהומיות עם חום גבוה (אנגינה, דלקת ריאות, שושה בעור וכו'). מחלות (2) תשישות אצל קשישים. (3) תשישות לאחר מחלה, ניתוח, תאונה. (4) מחלות גידוליות ממאירות. (5) מחלות לב (התקף לב תוך שנה, תעוקת לב, אי ספיקה, הפרעות משמעותיות בקצב הלב). (6) מחלות במערכת הנשימה (אי ספיקה נשימתית, אסטמה פעילה). (7) מחלות במערכת העיכול (הקאות או שלשולים מרובים, אולקוס, צהבת עד חצי שנה). (8) מחלות דם (המוגלובין פחות מתש"ק). (9) מחלות מערכת העצבים (אי ספיקה מוחית, ארוע מוחי, מחלת נפילה). (10) מחלות נפש (פסיכוזה, מצבי חרדה קשים). (11) מחלות אנדוקריניות (סכרת עם מנות אינסולין גדולות, סכרת הזקוקה לתרופות דרך הפה אך מלווה בהפרשת אצטון ו/או התקפי היפוגליקמיה, הפרשת אינסולין מוגברת, פעילות יתר חריפה של בלוטת התריס, אי ספיקת בלוטת יותרת הכליה). (12) מחלות כליות ודרכי השתן (אי ספיקת כליות, זיהומים בדרכי השתן, אבנים בדרכי השתן, ניתוח בדרכי השתן עד חודשיים) (ד"ר אלי שוטהיים ז"ל בספר הלכה ורפואה ח"ג). - כשפונים לרופא יש להציג בפניו את הנתונים הרפואיים, ולפרט את מכלול בעיות החולה. - וחולה במחלות הנ"ל שאינו נמצא רופא לשאול אם מותר לו לצום או שהורה לו לצום, וְהָלָה בְּצוּם הָרַעָה בְּמַצְבוֹ, הָרִי זֶה סֶפֶק פְּקוּחַ נֶפֶשׁ וְלֹא יָצוּם (פס"ת תרי"ח, א).

★ חולה שצריך לבלוע כדור שטעמו פגום - אם יכול לבלוע ללא מים, יעשה כן. ואם אינו יכול לבלוע בלא מים, יתן במים דבר מר, כגון תמצית תה מרוכזת או אבקת סודה וכדומה, וישתה מים פחות משיעור להעביר הכדור (ע"י אור לציון ג, רסה ד, קי"ז).

יא. יולדת – (א) יולדת תוך 3 ימים משעת לידתה, לא תתענה כלל (ש"ע תרי"ז, ד), ותאכל לשיעורים (יח"ד ג, ריא), ואפילו אומרת שיכולה לצום והרופא מאשר זאת, אסור לה להתענות (רצ"א). (ב) מ-3 ימים ועד 7, אם אמרה בפירוש שאינה צריכה לאכול, מותר לה להתענות, ואם לא אמרה כלום או שאומרת שאינה יודעת אם צריכה, מאכילים אותה לשיעורים (ש"ע שם ומ"ב יא ושעה"צ טז). (ג) מכאן ואילך הרי היא כשאר חולה שאין בו סכנה, שאף אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער לידה, אין מאכילים אותה [אבל אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת שמכביד עליה החולי, מאכילים אותה כדרך שמאכילין כל חולה שאומר "צריך אני" (ש"ע תרי"ז, א)] (ש"ע ומ"ב יב). ואשה שהפילה לאחר 40 יום להריונה דינה כדין יולדת הנ"ל (רצה).

וכל הימים הנזכרים הם מעת לעת (ואין אומרים מקצת היום ככולו), כגון, שאם ילדה בז' בתשרי בשעה 4 אחר הצהרים, שלושת הימים מסתיימים ביום-הכיפורים בשעה 4 אחר הצהרים, וקודם שעה זו הרי היא כדין יולדת תוך 3 ימים שאינה מתענה כלל, וצריכה לאכול [ומשעה זו ואילך דינה כילדת מ-3 ימים ועד 7 כנ"ל] (מ"ב תרי"ז, יג; רצ"א ורצ"ד).

יב. אכילה ושתייה לשיעורים – החולה או היולדת שמוותר להם לאכול ולשתות ביום-הכיפורים, אוכלים ושותים 'לשיעורים' (ש"ע תרי"ח, ז) כפי ההכרח לקיום גופם (ע"י באה"ל שם, ח). **אכילה לשיעורים**, פירושה, אכילת מנות קטנות של 30 סמ"ק (ע"י שם, וכך נהוג להורות),

וגלו כולם, ותיקנו חכמים לצום ביום זה (משעה 4:57 בבוקר עד 7:13), כדי לעורר הלבבות לתשובה (ע"י רמב"ם תעניות ה, א-ב וש"ע תקמ"ט, א).

ערב יום-הכיפורים

א. כפרות – נוהגים לעשות כפרות בערב יום-הכיפורים, ויש העושים זאת בכסף (ע"י חיי אדם קמ"ד, ד), ויש העושים בשחיטת עוף (ע"י ש"ע ורמ"א, תרה). ולוקחים תרנגול זכר לכל אחד מהזכרים, ותרנגולת נקבה לכל אחת מהנקבות, ומהדרים לבחור בתרנגולים לבנים (רמ"א שם). ובעת שמסבב התרנגול סביב לראש המתכפר, אומר: "זה חליפתך, זה תמורתך, זה כפרתך" וכו', ואם מסבב לעצמו, אומר: "זה חליפתך, זה תמורתך, זה כפרתך" (מ"ב, ג). [ולמעוברת לוקחים שתי תרנגולות ותרנגול אחד (מ"ב שם), כי שמא העובר זכר או נקבה (ואם אין ידו משגת כל כך, יקח תרנגול אחד ותרנגולת אחת (ע"י רמ"א שם ומ"ב ג), ואם גם זה קשה לו, די בתרנגולת אחת (רכה-דכ)]. ואחר השחיטה נותנים דמי פדיון התרנגולים לעניים, וזה עדיף יותר ממה שיתן את התרנגולים עצמם לעניים (מ"ב, ה). ואם עושה הכפרות עם כסף, כשמסובבו סביב לראשו, יאמר: "אלו המעות חליפתך" וכו'. ויהרהר באותה שעה בתשובה (בא"ח וילך, ב; מ"ב, ב). [עקב ריבוי שחיטת העופות בערב יום-הכיפורים, רבו התקלות והמכשולות, והורו הפוסקים שיש להקדים הכפרות כמה ימים לפני יו"ט, בכדי למעט את הדוחק הרב השורר אצל שוחטי העופות (מ"ב שם, ב; יח"ד ב, ע"א; רכ"ג). וכיום מצב הכפרות עגום מבחינת צעב"ח, ורבים משליכים העופות לאשפה, ומוטב לעשות הכפרות בכסף].

ב. סליחות/תפילות – משכימים בערב יום-הכיפורים לומר סליחות, ואומרים וידוי ונפילת אפיים, ועושים התרת נדרים (רכ"ט). ובתפילת שחרית אומרים "אבינו מלכנו" (שם) אבל אין אומרים וידוי ונפילת אפיים (ש"ע תר"ד, ב) לפי שנוהגים לעשות קצת כמו יום-טוב (מ"ב, ג) [והאשכנזים אינם אומרים "אבינו מלכנו" (רמ"א שם; קיצוץ קלא, ב)].

ג. טבילה במקוץ/מלקות – מנהג יפה לטבול בערב יום-הכיפורים במקוה טהרה (ע"י ש"ע ורמ"א תר"ד, ד וב"ח וילך, ח) (וטוב שיסיר מגופו כל דבר חוצץ (רמ"ט). ועל פי הקבלה זמנה הַתָּל משעה קודם חצות (קדוש בציון, קל"ח). ואם אין לו אפשרות לטבול מאיזו סיבה שהיא, ישפוך עליו תשעה קבים מים (כ-12 חצי ליטר מים) (רמ"א שם), ואפשר לעשות כן גם על ידי מקלחת (רמ"ט). ויש נוהגים לקבל מלקות, שמתוך כך יתן אל ליבו לשוב מעבירות שבידו (ע"י ש"ע תר"ד, ו).

ד. אכילה – מצוה להרבות באכילה ושתייה בערב יום-הכיפורים (ברכות ה; וש"נ; ש"ע תר"ד, א), והיא מצוה מן התורה, ויש לאדם למעט בלימודו כדי לאכול ולשתות (מ"ב, א). ועיקר מצות האכילה ושתייה היא ביום של ערב יום-הכיפורים, ולא בלילה. ואף הנשים חייבות במצוה זו (רל"א). ולכתחילה צריך לקבוע לפחות סעודה אחת על פת (רל"ה). ויעשה כל מעשיו לשם שמים, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים (בא"ח וילך, א). – והעושה מלאכה בערב יום-הכיפורים, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם (מל"ח טז, כ; רל"ז).

ה. מנחה מוקדמת/ידיזי – מתפללים מנחה גדולה בעוד היום גדול, לפני סעודה מפקת, ואומרים וידוי (ש"ע תר"ד, א) בסיום התפילה לאחר הפסוק "יהיו לרצון" וכו' כמו ביום-הכיפורים (ע"י רמ"א שם ומ"ב ב; רמ"ט), ותיקנו כן שמא יארע לו דבר קלקלה בסעודה שיחנק או שתטרף דעתו ולא יוכל להתוודות אחר כך (מ"ב שם, א). ואומרים "אבינו מלכנו" (רמ"ט) [והאשכנזים אינם אומרים (רמ"א תר"ד, ה)].

ו. בגדים נאים/מפז לבנה – נוהגים ביום-הכיפורים ללבוש בגדי חג, ויש שלובשים בגדי לבן (רמ"א ס"ט תרי"ז). ומציעים השולחן ופורסים עליו מפה יפה כמו בשבת (שם; בא"ח וילך, יז) ונותנים עליה ספרי קודש (ר"ט). ומתעטפים בטלית מבעוד יום בברכה (מ"ב תרי"ט, ד), כדי להתפלל עימה בכוונה, ולעמוד באימה ובראה (רס"א).

ז. חזלקת נרות/שחיינו – מצוה להדליק נרות לכבוד יום-הכיפורים (שעה 6:30), ומברכים: "ברוך וכו' וציונו להדליק נר של יום-הכיפורים" (ע"י ש"ע ורמ"א תרי"א, א-ב; רנ"ו). ולאחר ההדלקה תחלוץ האשה מנעלי העור, ותברך ברכת "שהחיינו", כיון שבברכה זו מקבלת עליה קדושת היום, ונאסרת בכל חמשה עיניוים (רנ"ו) [והנכון שתחלוץ הנעליים קודם ההדלקה. - ואם הולכת לבית-הכנסת תזהר שלא תחזור

טז. סיכח – אסור לסוך אפילו מקצת גופו, ואפילו שלא לשם תענוג אלא להעביר הזוהמה. אבל אם הוא חולה, אפילו אין בו סכנה, או שיש לו חטטים בראשו, מותר (ש"ע תרי"ד, א), כל שדרך הבריאים לסוך כן אף ביום חול (מ"ב, ב).

טז. נעילת חסנדל – אסור לנעול סנדל או מנעל של עור, אפילו הוא של עץ ומחופה עור (ש"ע תרי"ד, ב), אפילו אם נועל על גבי גרביים (שי"ג) ואפילו בבית (מ"ב, ז). אבל נעליים מגומי, בד ושאר מינים, מותרות (ש"ע שם), אף שהן נוחות יותר מנעלי עור ורגילים ללבושן במשך השנה (כדוגמת נעלי "קרוקס"), כיון שגזירת חכמים היתה רק על נעלי עור (ש"ע). [ויש לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" אף ביום-הכיפורים (מ"ב תקנ"ד, לא; ש"ב). ויש נוהגים שלא לברכה (בא"ח וי"ט, ט וילך, ז)].

יז. חולצה/יולדת/קטנים – חולה, אף על פי שאין בו סכנה, וכן יולדת תוך 30 יום ללידתה, וכן מי שיש לו מכה ברגליו - מותרים לנעול מנעל של עור (ש"ע תרי"ד, א), כל שאין ברשותם נעלי גומי (שי"ט). – וילדים קטנים שלא הגיעו לגיל מצוות מותרים בנעילת הסנדל, ומכל מקום טוב שגם הם ינעלו נעליים שאינן מעור (ש"מא).

יח. התפילות – יום-הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום-הכיפורים (רמב"ם תשובה ב, ז). ומכפר רק למי שמאמין בכפרתו (רמב"ם שגגות ג, י; רמ"א תרו, ח). ויתפלל התפילות בבכיה, ואם אינו יכול להוריד דמעות, יתפלל בקול בכי (בא"ח וילך, יח), ו"ג מידות יאמר במתינות ובכוונה ושיברון לב, כי זה העיקר (ש"ע, יט).

יט. הבדלה – נשטים: בהבדלה במוצאי יום-הכיפורים אין מברכים על בשמים (ש"ע תרכ"ג, א). ומכל מקום, טוב שבסיום ההבדלה לאחר ששתה מהכוס כראוי, יביאו לפניו בשמים ויברך עליהם (ש"ע). **מאורי האש:** מברכים ברכת "בורא מאורי האש" בהבדלה רק על אור ששבת, דהיינו, על נר שהיה דולק והולך מערב יום-הכיפורים עד מוצאי יום-הכיפורים [או על נר שהודלק ממנו (ש"ע שם)], אבל אין מברכים על אור שנוצר עתה (ש"ע שם, ד-ה; רח"ט, ח) על ידי גפרור וכיוצא בזה. [אשה שבעלה מאחר לבוא מבית-הכנסת, יכולה להבדיל בעצמה ולטעום מן היין, ולאכול ולשתות מיד (ש"ע רצ"ג, ח ומ"ב לה-לז)].

כ. זמן רבינו תם/ברכת הלבנה – המנהג הוא כדעת הגאונים, ש-20 דקות אחר השקיעה מסתיים הצום ומוסיפים עוד דקה אחת לתוספת יום-הכיפורים להוסיף מחול על הקודש (עי' ש"ע תרכ"ג, ב) ונוהגים בבית-הכנסת בשעה זו לתקוע בשופר (עי' ש"ע תרכ"ג, ו), ויכולים לאכול ולשתות לאחר הבדלה על הכוס (וצאת הצום בלוח הוא בשעה 19:7). ואולם לדעת רבינו תם צאת-הכוכבים הוא 72 דקות אחר שקיעת החמה, ואסור לאכול ולשתות עד זמן זה (שעה 8:04). וחובה קדושה על כל מי שיכול, שינהג כן. אבל מעוברות ומניקות, חולים אפילו אין בהם סכנה, או נערים שזהו צומם הראשון או שהם חלויים, אין להם להחמיר בזה. – ונוהגים להמתין ולברך ברכת הלבנה רק במוצאי יום-הכיפורים, כדי לקדש הלבנה בשמחה (רמ"א ס"ט תרב). (ויש נוהגים להקדים ולברך ברכת הלבנה קודם יום-הכיפורים, כדי שתבוא מצוה זו ותכריע הכף של זכויות (מ"ב ש"ס, ט)).

ניתן להשיג את העלון באתר "מאור לפסגה" www.maorlapisga.org

העלון מוקדש לרפואת משה נסים בן סעדה, ירדנה בת עליזה, דניו בת ג'ולייט, עדי בת בת-שבע, יפה בת טובה. **להצלת** משה סאלס חיקרה, ישראל מאור בן מניה, משה אשורי, שלמה גנשי, יצחק בן מאיה, בן בנימין יהושע בן ערנה, אלון בן אביגיל רבקה, יענת בת רחל, שלמה עמאר בן סולטנה. **זיווג** הנון לאורטל בת תמר, יעקב בן מרינה, קרין בת מאיה, יפה בת טובה. **זשי"ק** לאפיק בת שולמית. **לעילוי נשמת** נתנאל שמעון בן ציונה, שמעון בן נעמי, משה בן חנה, מניה מיניל בת מרים, משה בן מניה, יגאל בן שרה, עמרם בן שמחה, שלמה בן מזל, שושנה בת ישועה, נעמי בת שרה, חיים בן מלכה, אברהם בן שרה, סימי בת ימנה, משולם בן עבי, שלום בן סוליקה, ר' שמעון בן איז'ה, סעדה בת רחל, דוד בן אסתר, מרסדס בת תמר, מסעוד בן אונישה, ששון בן שרה, חיים חיי מנחם בן בלנש, דוד בן דורית, יצחק בן רחנה, הרב חיים בן סעדה, מרדכי בן סולטנה, ג'ריה בת עסילה, יצחק חיים בן מרסדס, מזל בת גוהר זהבה, רפאל חיים בן חביבה, אברהם בן פרחיה, ישועה בן רחל, מסעודה בת תמו, דניאל בן סעדה, מלקום מרדכי בן יצחק סנדר, דניאל נתן בן רפאל, רפאל בן שמחה, דוד מאיר בן סעדה, מרים בת גרסיה, דניאל בן ריאחן.

בתנאי שבין סוף אכילת מנה אחת **לתחילת** אכילת מנה אחרת, ימתין 9 דקות (ש"ע ש"ס ותרי"ב, ג-ד). [ורשאי לאכול מאכלים מזינים עשירים בקלוריות, כגון: בשר, ביצה, דבש, ביסקויטים וכדו'. – הדבר פשוט שמדידת שיעורי תורה באכילה היא לפי **פח** (סמ"ק) ולא לפי משקל (גרם), וברוב המוצרים ממני-מזונות יש הפרש גדול בין הנפח למשקל. לדוגמה: קרקרים (יחידה וחצי), לחמית (יחידה), ביסקויט פתיבר (יחידה וחצי), בייגלה (15 יח"י), עוגיות מחיטה מלאה וכדומה, יש לאכול מהם 10 גרם, שבמשקל זה יש נפח 30-סמ"ק (וכן הוא בדרך כלל ביתר מוצרי המזונות), ואם יאכל מהם 30 גרם, הרי הוא אוכל למעלה מ-60 סמ"ק, ועובר באיסור כרת (באה"ל תרי"ח, ח)! וכן בפרוסת לחם אחיד יש כ-100-120 סמ"ק, וצריך לאכול פחות מרבע פרוסה (קוני' ואת הנחלים ארנון; ספר כית השלם. ועי' ש"ר"ת ברכת יהודה ח"ה עמ' קיח)].

שתייה לשיעורים, פירושה, שתיית מנות קטנות פחות מ-40 סמ"ק (וימודר ע"י מזרק גדול, מדיד תרופות, בקבוק תינוק מדוייק (כחברת AVENT) ויסמן בכוס), בתנאי שבין סוף שתיית מנה אחת **לתחילת** שתיית מנה אחרת, ימתין 9 דקות (ש"ע תרי"ח, ח). [אין חיוב לשתות דוקא מים או לפוגם, אלא ישתה חלב, מיצי פירות, תה עם סוכר, קולה]. אבל בין אכילה לשתייה (ולהיפך), אין צריך להמתין כלל, ומיד כשסיים לאכול יכול לשתות (ש"ע תרי"ב, ב). אך **אין** לאכול ולשתות ביחד (הליכ"ו, ש"ס). [אם מחמת שהחולה ילך לבית-כנסת יזדקק למנה נוספת, אין לו ללכת לביהכ"נ. כל שכן שלא יאכל סתם בין ארוחה לארוחה. – רוב החולים יכולים להמנע לגמרי מאכילה ולהסתפק בשתייה. את הקלוריות הדרושות, ניתן לקבל גם במשקאות הנ"ל. לרוב, הכמות ההכרחית לשתייה ליום, היא ליטר עד ליטר וחצי ליום (במקרים מסויימים יש צורך בכמות כפולה). רצוי לקבוע עד איזו שעה יכול החולה לצום באופן מוחלט. על פי רוב, אפשר לצום עד הבוקר ללא סיכון. ובכל הנ"ל יש להתייעץ עם רופא (ד"ר שוסהיים ש"ס)].

ואם הרופא אומר שהחולה צריך לאכול ולשתות כהרגלו (ולא בשיעורים), או שהחולה אומר כן, או שאנו מסופקים בדבר, מאכילים ומשקים אותו כל צרכו מיד (ש"ע תרי"ח, ח). [והחולה שאוכל ושותה ביום-הכיפורים, אינו צריך לעשות קידוש קודם האכילה, הואיל והוא יום תענית לכלל ישראל (מ"ב ש"ס, כ"ט; ש"ז). ונוטל ידיו עד הזרוע, ומברך פעם אחת על האכילה הראשונה, ובסוף כל מה שהוצרך לאכול יטול מים אחרונים ויברך ברכת המזון (ש"ע; נס"ג מ"ב, א), ואומר "עלה ויבוא... ביום-הכיפורים הזה, ביום סליחת העון הזה". ואם שכח, אינו חוזר (ש"ע ש"ס, י; מ"ב ש"ס; ש"ח)].

יג. קטנים – (א) קטן פחות מגיל 9 שנים אינו מתענה כלל ביום-הכיפורים, ואפילו תענית שעות. ואף אם הוא רוצה להתענות, מוחים בידו ומאכילים אותו (ש"ע). (ב) קטן בן 9 שנים שלמות, מתענה לשעות (ש"ע תרס"ג, ב), שאם היה רגיל לאכול בשעה 8 בבוקר, מאכילים אותו בשעה 9 או 10. היה רגיל לאכול בשעה 9 בבוקר, מאכילים אותו בשעה 10 או 11. הכל לפי כח הבן. [ולכן על ההורים לשים עיניהם עליו בערב יום-הכיפורים שיאכל וישתה כהוגן, וירבה לו בשתייה, כדי שלא יהיה זקוק לכן עד למחרת בבוקר. ואם התעורר בלילה ומבקש לשתות, יש להקל להשקותו (ש"ע)]. (ג) נער שהשלים 12 שנה, ונערה שהשלימה 11 שנה, בזמניו שאין הקטנים בריאים כל כך, ולא מסוגלים להתענות יום שלם כראוי, יתענו עד חצות היום ולא יותר (ש"ע). (ד) נער שהגיע לגיל בר-מצוה, דהיינו שהשלים 13 שנה ויום אחד, ונערה בת-מצוה שהשלימה 12 שנה ויום אחד, צריכים להתענות ביום-הכיפורים. ואם הם חלשים ביותר, יש להתייעץ עם רופא (ש"ע).

יד. רחיצה/נטילת ידים – אסור לרחוץ ביום-הכיפורים, בין במים חמים או צוננים, ואפילו להושיט אצבעו למים, אסור (ש"ע תרי"ג, א). ולכן, לא ירחץ פניו (מ"ב, א), וכן אסור לרחוץ פיו (רמ"א ש"ס, ד) שמא יבלע קצת בגרונו (מ"ב, יא). ונוטל אדם ידיו שחרית עד סוף קשרי אצבעותיו, ומברך "על נטילת ידים" (ש"ע, ב). וכן כשעשה צרכיו (ש"ע ורמ"א ש"ס, ג) או קודם תפילה, נוטל ידיו כנ"ל (שי"א). ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרוחצם (במקום הטינוף (מ"ב, א)), שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג (ש"ע, א ורמ"א, א). – וכן החולה רוחץ כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן (רמ"א ש"ס, ט). וגם הכהנים העולים לדוכן לנשיאת כפיים, מותר להם ליטול ידיהם עד פרק הזרוע, לפי שאינם מתכוונים לשם תענוג (רמ"א ש"ס, ג ומ"ב, ז).